

POVODNJI NA LJUBLJANSKEM BARJU

DR. ANTON MELIK

(Kronika, št. 1, str. 3-8, Ljubljana)

Ljubljanska mestna občina in njeno prebivalstvo se že od nekdaj zanima za povodnji na Barju. Saj je zanimiv že pogled z Gradu na preplavljeno ravan, ki spominja v takih dneh na jezero in je v starih časih, ko so bile povodnji večje, spominjala še mnogo bolj, zakaj pred osuševalnimi dnevi ni bilo tamkaj drevja ali vsaj samo malo, ni bilo hiš in cesta, tako da primerjava z jezerom ni bila pretirana. Drugič zanima povodenj in je zanimala poprej še bolj radi Ljubljanice, ki je nekdaj tudi v Ljubljani sami delala težave, ko je še tekla mnogo više in ko je še bila glavna prometna žila za blago v smeri proti Trstu ter se je tudi vodni promet ob visoki vodi drugače vršil nego ob nizki. In naposled zanima danes Ljubljano povodenj tudi z najožjega patriotičnega vidika, saj pripada mestni občini velik del Barja in sicer ravno oni del, ki mu povodnji dela jo naj večje preglavice. Ljubljančani trepečejo ob povodnji za svoje soobčane in župan si mora z občinskimi možmi beliti glavo, kako jih bo odškodoval za ono, kar jim je vzela voda. Vzrokov sedaj dovolj, da se pomenimo nekoliko o povodnjih na Barju, zlasti ko nas k temu žene tudi načelo aktualnosti, saj je bilo jeseni Barje po povodnjih še , prav posebno prizadeto in je voda dosegla višino, kakor že več let ne.

Seveda je res, da povodenj na Barju ni nič nenavadnega. Saj ga je voda tako pogosto preplavljala, da ljudje za to sploh niso uporabljali posebne besede, posebne označbe, marveč so rekli povodnji kratkomalo voda. »Voda bo«, so dejali stari Barjani in mislili s tem na povodenj, kadar je kar naprej lilo in zlasti če je hkrati kopnel sneg.

Običajno je najhujše »vode« ali povodnji dobilo Barje v poznejši jeseni in v zgodnji pomladi, kadar je nastopilo veliko deževje, posebno še, če se je hkrati na hitro topil sneg. Če ga je ležalo prav mnogo in ga je južno vreme hitro jemalo, hkrati pa še zalilo z dolgotrajnimi in obilnimi nalivi, je bila velika povodenj neizbežna in v takih primerih je voda tudi najhitreje »prihajala« - voda »prihaja« pravijo namreč Barjani, dokler narašča - »upadala« pa je itak vedno prav počasi. Toda tudi brez snega in v vseh letnih časih ter mesecih se je pojavljala povodenj ; l. 1909. je bila na pr. mnogo večja povodenj nego letos v septembru, ravno za božične praznike, l. 1908. pa je bila o Velikem šmarnu, tiste dni po 15. avgustu. Kronika osnovne šole na Barju hrani ogromno gradivo za zgodovino povodnji v zapiskih šolskega vodstva, zakaj tiste dni otroci niso mogli k pouku. In takih dni ni bilo malo.

Že takoj tu je treba naglasiti, da so bile povodnji nekdaj mnogo bolj pogoste nego sedanjim tudi više so segale. Odkar se je uspešno dovršila poglobitev Gruberjevega prekopa tik pred vojno, se je na Barju glede povodnji mnogo spremenilo. Močno se je poznalo, da se voda nagleje odteka; povodnji so postale mnogo redkejše in tudi največje niso segle tako visoko ko poprej . Toliko je pomagala že poglobitev Gruberjevega prekopa, kako šele, kadar bi se končala še poglobitev Ljubljanice v mestu. Že ta uspeh je napravil na Barjane velik vtis; dobili so zaupanje v osuševalna dela in pričeli računati z bližajočo se dobo, ko bodo povodnji sploh izginile z dnevnega reda. Pri premostrivanju škode, ki so jo povzročile nove j še povodnji, zlasti pa letošnja, moramo imeti ta-le dejstva vedno pred očmi : uspeh z Gruberjevim kanalom je povzročil, da je škoda letošnje septembrske poplave tako velika. Spoznavši uspeh prve polovice izvršenega dela in pričakujoč nadaljnjih ugodnih posledic od poglobitve Ljubljanice Barjani z nevarnostjo povodnji za bodočnost niso več računali. Poprej so na pr. pri gradnji nove hiše gledali, da so na stavbišče navozili prsti in kamenja in nato zgradili poslopje tako visoko, da bi tudi najvišja voda ne mogla v hišo, v vežo, kleti in kašče ter v hlev - kleti, ki bi bile v zemlji in bi vhod vanje vodil po stopnicah navzdol, na Barju sploh ne poznajo, marveč imajo samo nadzemne shrambe. - Tako so Barjani poprej delali pri gradnji novih hiš in hlevov ter vsakršnih poslopij; višina naj višjih povodnjim je bila mer za višino nove zgradbe. Treba pa je vedeti, da nove gradnje na Barju niso bile tako redka zadeva, ne morda spričo gmotnega blagostanja, te ga nikdar ni bilo kaj prida, marveč iz drugega vzroka. Na Barju najmanj uro hoda naokrog ni bilo nikakega kamna. Zato so gradili poprej domala samo lesene hiše in hleve. Ker so tla mehka bi bilo treba za zidano zgradbo mnogo trdnejšo osnove; saj je itak treba za vsako količkaj težko zgradbo najprej zabiti kole v zemljo, tako da so dobresedno vse barjanske hiše še danes stavb na koleh. Na Barju je vlaga doma, lesene hiše s kmalu potrebne obnove, zakaj les trohni in gnije še zlasti ob zemlji in je zato treba kmalu obnovil spodnje dele ali jih pozidati. Pri taki priliki so Barjani »hišo vzdignili«, to se pravi, nasuli iznova trdinske prsti v temelje, tako da so prišla tla v hiši za potrebno mero na višje. Še drugi vzroki so silili na tako proceduro. Vse Barje je imelo v površini plast šote, ponekod bolj, drugod manj debelo. Ta šotna plast pa se je polagoma uničevala, nekoliko, ker so jo zrezali in pokurili: potem, ker so jo požgali za gnojenje in tretjič, ko sploh ta plast pri obdelovanju ob stiku z zrakom gine ter se krči. Pri tem pa nismo niti upoštevali: za koliko se je sploh višina barske ravnine zmanjšala, ko se je poprej z vodo prepojena zgornja plast osušila in skrčila. V nekaterih sektorjih, ki jih nekdaj povodenj sploh ni zalila, ali pa samo na plitvo, je v kasnejši dobi, po odstranitvi od nosno skrčitvi šotne plasti, voda nastopila prav na visoko, povsod pa lahko rečemo, da se je

sporedno s poglobljevanjem Ljubljanice in kanalov v Ljubljani nižala tudi gladina Barja, kar je sproti uničevalo vsaj del osuševalnih uspehov. S krčenjem šotne plasti so tudi barjanske hiše »lezele v zemljo« in vedno iznova jih je bilo treba vzdigovati.

V zadnjih desetletjih, zlasti pa v prvi dobi po vojne konjunkturi so Barjani zelo predelavali stare lesene v nove zidane hiše in 1.1926. je bilo od skupnega števila 189 hiš samo še 41 lesenih. Toda zavedeni v zmoto po imenitnem učinku prve polovice poglobljevalnih del v Ljubljani pri novih gradnjah niso več gledali na višino nekdanjih povodnji, marveč so nove zgradbe postavljali v normalni splošni višini zemljišča, kakor da niso na Barju in se za povodnji sploh ni treba več brigati.

Prav tako so nekdanj izbirali zemljišče po višin za posamezne sadeže in tamkaj, kjer je njiva kmalu prišla v vodo, niso posejali ali posadili tega, kar je bolj občutljivo, odnosno, kar zori šele v dobi, ko je povodenj bolj verjetna. Od poglobitve Gruberjevega kanala dalje so se za višine njiv manj brigali, ker se je zdelo, da so povsod že precej enako varni pred povodnjijo. Celo pri hranjenju sadežev se je opazila razlika, zakaj, kadar so v nekdanjih časih spravljali krompir, repo, peso itd. za zimo, so deli podenj šote ali kaj podobnega, da bi pridelka ne zajela morebitna povodenj .

Sedaj nastane vprašanje, ali naj Barjani prično znova »vzdigovati« svoje hiše, da se zavarujejo pred povodnjijo, ali naj počakajo še toliko časa, da se poglobi tudi Ljubljanica in se bodo potem poplave zares nehale in če ne povsem nehale, pa vsaj bistveno omejile. O tem seveda resnega vprašanja ne more biti, marveč moramo reči, da je navedeno en razlog več za to, da se dela v Ljubljani čim bolj pospešijo.

Skrbne mestne in druge očete bi lahko postalo strah pri navedbi, da se šotna plast na Barju sporedno s poglobljevanjem struge v Ljubljani krči in ravnina s tem niža, češ, potem nam sedanja dela pomagajo zopet samo za nekaj let. V tolažbo naj navedem takoj, da se je šotna plast teh sto let, odkar se Barje obdeluje, že tako močno skrčila, da se more stanjšati komaj še kaj prida, plast sive jezerske ilovice, ki leži pod njo, pa je povsem drugačna in se ne krči. Res pa je, da bo na bodoči razpored povodnji vplivalo, kadar se odstrani (»zreže«) še oni zadnji večji kompleks šote, ki je na Koslerjevem veleposestvu zadaj, to je južno, za Črno vasjo, ker bo mogla voda od izanske strani bolj hitro udariti neposredno proti Črni vasi. Sicer pa so osuševalni načrti že od nekdanj računali s tem, da na nekaterih najnižjih sektorjih poplave popolnoma preprečiti nikdar ne bo mogoče. Taki sektorji so pri Havptmanicah, v Lipah, pri Bevkah in še ponekod. Ali večina zemljišča je vendarle v taki legi, da se bo po osuševalnih načrtih popolnoma obvarovala od povodnji. Kako bo seveda pri največjih poplavah ob kakih vremenskih katastrofah, ko padejo v kratkem času povsem izredne množine dežja, to je seveda drugo vprašanje. Ali takrat so povodnji pač splošen pojav, ne več posebnost Barja. Take izredne razmere so bile vsekakor tudi v letošnjem septembru, kakor nam pričajo meteorološki podatki o padavinah in potrjujejo vesti o silnih povodnjih na široko po Slovenskem in deloma tudi Hrvatskem. V tem ima Barje pač neugodno lego.

Ljubljansko Barje je namreč skoro kakor kraško polje, kakor Cerknisko, Planinsko ali Radensko; da bi ga mogli s polno pravico tako imenovati, mu prav za prav ne manjka dosti drugega, kakor da bi imeli v Ljubljani veliko ponikvo, kamor bi se odtekala Ljubljanica, namesto, da se zbaše pod Gradom na Ljubljansko polje. Drugače pa ima Barje bistvena svojstva kraških polj, ima na vsem južnem robu od Vrhlike pa do pod Šmarjem kraške izvirke, ki mu dovajajo podzemsko vodo od blizu in daleč s Krasa, celo zelo od daleč. Voda skozi kraške votline in podzemске vodotoke pa teče mnogo bolj počasi nego na površini, zato nastopijo povodnji na kraških poljih in tako tudi na Barju z znatno zakasnitvijo.

Toda na Barje teko tudi drugačne vode, tudi normalni, povrhnje tekoči potoki. Največja sta Gradaščica z Malo vodo in pa Iška; Borovniščica, Želimeljščica in Tunjica so manj pomembne. Iška in Gradaščica sta obe prav opasni vodi, ki imata obe svoje precej razsežno povodje v velikih strminah, kjer voda ob nalivih naglo zdrvi navzdol in je kar brž v glavni strugi. Prav s hudourniškim značajem drvita v kotlino Ljubljanskega Barja, kjer silno mnogo pripomoreta k povodnjim. Na srečo še, da se Gradaščica z Malo vodo (ali Malim grabnom) izteka v Ljubljanico tik pred mestom tako, da more njena voda brž oditi skozi mesto; vendar pa zadržuje znatno odtok Ljubljanice. Pri onih silnih nalivih v Polhovgrajskih hribih v 1. 1926. je Gradaščica s toliko silo zajezila Ljubljanico, da se je ob tej voda ustavila ter potem celo pričela teči nazaj proti Vrhniki, kar je vendar nekaj povsem nenavadnega. Mimogrede: prav tako stvar so letos opazovali ob Cerkniskem jezeru; ko je bila ona silovita povodenj v Cerknici, je Cerkniski potok, ki jo je povzročil, s toliko silo in vodno množino drl v jezersko kotanjo, da je ustavil Stržen in ga zajezil, da je pričel teči navzgor proti izvirku. Še hujša od Gradaščice pa je Iška, ki teče po znani skoro vintgarsko tesni debri in udari, ko dospe v kotlino Barja, z vso silo čez ter poplavi polja in travnike pri Iški vasi, Strahomerju, Vrblenah, Tomišlju in celo pri Brestu ter Mateni, na kar se razlije na pravo Barje. Toda to je čisto drugačna povodenj od prave barske; Iška udari čez bregove na hitro in preplavi v deročem navalu polja in vasi za nekaj ur, potem pa voda brž odleti. Tu povodnji že davno ni več, ko prične Iška voda šele pritiskati na pravo Barje ter tamkaj napejati gladino povodnji. Na ves južni del Barja vpliva voda iz Iške, zakaj ta potok je sedaj napeljan mimo Lip in Črne vasi neposredno v Ljubljanico, poprej, pred osuševanjem, pa se je v vijugah iztekal skupaj z Loščico v Iščico prav tam, kjer se sedaj od Ižanske ceste cepi cesta na Havptmanice. Ob starih strugah pa so ostale niže ležeče proge, ki jih ob povodnji posebno na debelo

zalije voda. Ob potokih po tem takem povodenj prav naglo nastopi in tudi zelo naglo mine, je pa zato bolj silovita. Na Barju samem pa se poplava zelo zavleče, kasneje prične in dalje časa traja, a zato je mirna in nikdar silovita ter nikoli ne more presenetiti z nenadnim nastopom.

Prav za prav so bile vse septembrske povodnji na Slovenskem podobne bodisi prvemu ali drugemu tipu. Savinja je dosegla višek ter opravila poglobitve poškodbe že soboto, 23. sept. ; zvečer je že pričela upadati in je v nekaj urah že močno odletela. Enako je bilo s povodnjijo Cerkniskega potoka, Sodraške Bistrice, Rašice itd. Toda na kraških poljih je voda še dolgo potem naraščal ko je v potokih že davno upadla; pri Račni; začela padati šele v torek, v Strugah je prav tal še ves dan v nedeljo rasla, se držala na višku in v ponedeljek in se je šele v noči na torek vidno znižala. Podobno je bilo na Kočevskem polju prav tako na Loškem in Cerkniskem polju. Na Ljubljanskem Barju je voda vso noč od sobo na nedeljo močno naraščala in tudi še prve ure dopoldne; šele okrog poldne se je obrnilo in popoldne je prav počasi upadala. Vidimo tedaj is pojav kakor na kraških poljih, samo da v manj meri, to pa samo radi uspeha dosedanjih osuševalnih del. Zakaj da smo pred 150 leti, bi bila tu na Barju povodenj rasla še nekaj dni, bi dosegla bržkone višino, kakor bi je niti stari ljudje ne pomnili, upadala pa bi tako počasi, da bi se jezero držalo še bogve koliko tednov, kakor se je držal Cerknisko in Planinsko. Dosedanjim osuševalnim delom se moramo zahvaliti, da je septembrska poplava ostala po višini in po trajanju znatno za mnogimi izpred vojne, pa tudi za nekaterimi povojne dobe. Tudi na Cerkniskem jezeru in pri Ložu se letos ni dosegla rekordna višina povodnji: zakaj tudi tamkaj so bili - z razširjenjem in očiščenjem požiralnikov - vodi olajšali ter pospešili odtok. Če hočemo primerjati velikost povodnji na, posameznih poljih in rekah, moramo vzeti v primerjavo samo one, kjer ni bilo nič regulacijskih del ali le malo. Zato se mi zdi, da so Struge in Savinja boljša mera.

Povodenj na Barju je pokazala še nekatere težave, nad katerimi se Barjani upravičeno jezijo in ki nas zopet spominjajo na kraška polja. Voda, ki je bila zalila ravnino mnogo kilometrov na široko, bi se odtekla hitre je, če je ne bi prav zelo zadrževale nekatere ovire, na pr. ceste, nekateri štradoni in zlasti mostovi, ki so pretesni. Tu moramo za boljše razumevanje opozoriti na nekatere ne majhne napake, ki so se napravile pri izvedbi prvih regulacijskih del, zlasti pa pri kolonizaciji Barja. Ko so napravili načrt za prvo naselbino, današnje Črno vas, bi bilo neprimerno bolje, ako bi bili cesto izpeljali tik ob Ljubljani in ob njej postavili hiše. Zakaj ob reki je zemljišče znatno višje in trdnjše, tu ni šotne plasti, marveč samo trdinska zemlja, ki se ne krči in ne niža. Proga višjega zemljišča spremlja Ljubljano na vsem toku od Vrhniko do Ljubljane; toliko se dviga. visoko, da jo zalijejo samo največje povodnji, sicer pa moli iz vode (prim. sliki, kjer se lepo vidi pas kopnega trdinskega zemljišča na obeh straneh reke). Tu bi ostala cesta na suhem, prav tako domovi, imeli bi vrhtega mnogo boljše zemljo za vrtove in ugodneje bi bilo za gradnjo hiš in poslopij, za živino glede vode itd. Tako pa se je kolonija, sedanja Črna vas, osnovala par sto metrov vstran od Ljubljane, in sicer vzporedno z njo, enako kakor pelje vzporedno z reko tudi spodnja Ižanska cesta. Še bolj vstran se je postavila Ilovica. Obe cesti - in seveda naselja ob njih - sta brž pod vodo, posebno neugodno pa je, da zadržujeta vodo, ki bi ji bilo treba odpreti čim neposrednejšo pot proti Ljubljani. Zlasti odkar Gruberjev kanal tako naglo požira vodo, se opaža pri povodnjih na Barju, da Ižanska in Črnovaška cesta močno zadržujeta odtok in večkrat se je lahko ugotovilo, da stoji voda v času upadanja na eni strani ceste celo za nekaj decimetrov više nego na drugi strani; da je bilo tako tudi pri zadnji povodnji v septembru, nam priča slika, posneta v nedeljo poplavo na Ižanski cesti blizu mosta čez Proško, ki mnogo preslabo propušča vodo (na levi je Ljubljana, na desni zato višja voda, zato dere čez cesto).

V načrtih je tudi regulacija prekopov in potokov, sploh pretoka na Barju, pride pa na vrsto šele po končanih delih v glavni strugi v Ljubljani. Barjani so se že mnogo trudili, da dosežejo pospešitev teh del, in vodstvo osuševalnih del bi prav gotovo nič ne pogrešilo, ako bi njihove predloge resno vzelo v pretres. Zakaj že sedaj bi se za znatne hektarje skrčila povodenj, če bi se vodi olajšal odtok s tem, da bi se vsi mostovi čez Ižansko in Črnovaško cesto temeljito razširili, napravili pa tudi nekateri novi mostovi - predori, katerih funkcija bi bila samo odvajanje vode v času povodnji. Sploh bi morali vsi mostovi na cestah na Barju imeti dva do trikrat večji prerez nego ga potrebujejo pri normalni ali zmerno nad normalno stoječi vodi; sedanji imajo tak velik prerez skoro le mostovi na Iščici. Pa tudi mnogi zasebni mostovi silno zadržujejo odtok vode, ker so premajhni. Na Barju je ves svet preprežen z jarki, vsak zemljiški kos obdan z njimi. Posebno važno funkcijo imajo oni večji jarki, ki teko ob cestah in ki se vanje izteka voda iz manjših jarkov. En sam premajhen most na takem odtočnem jarku, pa se mnogim posestnikom zadržuje odtok in zavleče povodenj za nekaj dni. Tudi zasebni mostovi, zlasti na pomembnejših jarkih, bodo morali imeti predpisano določeno velikost prereza, tudi tu dva do trikrat tako veliko, kakor jo potrebuje normalna voda. Mestna občina Ljubljanska samo pospeši osuševalna dela, ako se v svojem področju, kjer je stvar najaktualnejša, že sedaj loti organizacije teh za regulacijo vodnega odtoka prav nujnih podrobnosti, kakor so jih razkrile zlasti povodnji od poglobitve Gruberjevega prekopa dalje.

Radi poplav na Barju trpijo pač vsi, ki imajo tamkaj zemljišče. Vendar je razlika ta, da imajo kmetje iz starih vasi, ki stoje ob Barju že stoletja, na barskih tleh vendarle pretežno le travnike in pašo, dočim imajo njive največ na višjem zemljišču, ki ga povodenj ne doseže. Po osuševanju naseljeni kolonisti, to so Barjani v pravem pomenu, pa ima jo prav vse svoje zemljišče v terenu, ki ga vode preplavljajo in njim spričo tega povodnji, kakor je bila septembra, vzamejo prav ves pridelek. Tudi so vasi, ki jih imamo na obrobju Barske kotline in na

osamljeno stoječih gričih sredi Barja, razen ob Iški, precej vse postavljene na višjem, tako da jih vode ne dosežejo, dočim so prave barjanske vasi sredi ravnine, ki jo brez ovir zalije voda. Ker te vasi z nezatno izjemo vse pripadajo skupnosti mestne občine ljubljanske, je Ljubljana ob povodnjih na Barju vselej sama posredno najhujše prizadeta in bi po tem takem na uspešni omejitvi povodnji in hitrejši dovržitvi regulacijskih del v mestnem delu Ljubljanice naj večji interes.

Pogled iz letala na poplavljeno Ljubljansko barje, iznad Mestnega loga čez barjansko šolo proti jugovzhodu (Melik 1934).

Pogled na poplavljeno Ljubljansko barje iz letala, iznad Rakove Jelše – Igu _ Sv. Ahacu (ravna črta je Ižanska cesta, Melik 1934).

Poplavljena Izanska cesta, v smeri proti Ljubljani (Melik, 1934).

Hiša v Lipah, v enem od najnižjih delov Barja (Melik 1934).

Hiša v Črni vasi, zgradba je bila zgrajena po 1. svetovni vojni (Melik, 1934).

Ta podoba kaže Brega, kjer je bilo zelo aktivno pristanišče. Številne stavbe so še danes prav take kot na tej sliki iz 18. stoletja. Današnja struga Ljubljanice je močno poglobljena in obzidana.